

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора філософських наук,
доцента Гаврилюк Тетяни Вікторівни
на дисертаційну роботу Бродецького Олександра Євгеновича
«Антропологічно-ціннісні засади гуманістичного
потенціалу релігійної етики»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство**

Сучасна постсекулярна доба характеризується новою хвилею постання релігій та залученням їх до усіх сфер соціокультурного буття. Як зауважує Олександр Євгенович, «релігії, крім того, що виконують «спасенну», сотеріологічну функцію, ще й активно взаємодіють з різними ланками громадянського суспільства – від влади до естетично-мистецьких проєктів та ініціатив» (стр. 4). Означений феномен постає предметом дослідження українських релігієзнавців, філософів, соціологів оскільки Україна є однією із небагатьох країн світу в якій наявне широке поліконфесійне середовище та високий рівень толерантного співіснування релігій. Водночас, проблема релігійного протистояння не минула і Україну. І хоча, сьогодні на теренах України відсутні відкриті конфлікти на релігійному ґрунті, водночас маємо і наявний латентний конфлікт між православними Київського та Московського патріархів, що зумовлює напруження в суспільній свідомості.

Здійснена Олександром Бродецьким праця із виявлення та розкриття гуманістичного потенціалу релігійної етики наразі є надзвичайно актуальною, оскільки очевидно демонструє наявність спільного у відмінному, на ґрунті якого можливе формування нового типу суспільної свідомості, відкритої до толерантного сприйняття Іншого в широкому діапазоні сучасних світоглядних парадигм. Актуальним, на нашу думку, є запропонований автором перехід від *теоретичного* осмислення широкого діапазону етичних релігійних вчень до пропозиції *практичного* застосування гуманістичних констант, наявних в релігіях, у формуванні толерантизації міжконфесійних стосунків, у застосуванні виховних і культуротворчих потенцій релігійної етики й світського гуманізму в контексті запобігання соціально деструктивним проявам

релігійного фундаменталізму тощо.

Релігійний світогляд в сучасному світі займає чільне місце поряд із науковим світоглядом. Олександр Бродецький слушно вказує на те, що «попри технологічні інновації і наукові здобутки для свідомості багатьох людей сучасного світу релігійний світоглядно-мотиваційний механізм залишається життєво важливим і дієвим» (стр. 21). В аксіологічній ієрархії релігій ідея Бога посідає найголовніше місце, оскільки «наснажує людину до гармонійної самореалізації, самовдосконалення, ошляхетнення особистості й спілкування» (стр. 21). Означена ідея постає виявом глибинної необхідності людського духу до відчуття сенсу людського існування, який виходить за межі буденності і вкорінений в онтологічній реальності. Осмислення етичної складової ідеї Бога здатне здолати нетерпимість до догматичних та конфесійних відмінностей.

Означене вказує на правомірність вибору О.Є. Бродецьким теми дослідження, а актуальність роботирозкривається через низку поставлених задач, ґрунтовне вирішення яких дозволило концептуалізувати загальнолюдський зміст ключових цінностей гуманістичної моралі з настановою координації релігійних і секулярних вимірів обґрунтування засад доброчесності, обов'язку, любові; експлікувати тенденції осягнення сучасною релігійною свідомістю проблем морально-прикладного характеру (екологічних, біомедичних, гендерних, соціально-громадянських) та визначити ціннісні передумови конфесійної співпраці в їх розв'язанні; виявити перспективи підвищення гуманістично-толерантизаційної ролі релігієзнавчої науки й освіти, можливостей напрацювання експертних рекомендацій із гуманізації конфесійного виховання, міжконфесійної співпраці та соціально значущої активності релігійних організацій; об'єктивувати потенціал етичних ідей античної, середньовічної, ренесансної, новочасної та післяпросвітницької філософської думки в аспекті кристалізації гуманістичних потенцій релігійної віри, її персоналістичних і культуротворчих форматів (стр. 9 – 10). Названі завдання надзвичайно важливі в умовах поліконфесійності України, за обставин, коли постає нагальна необхідність переосмислення для України місця

і ролі релігії у формуванні життєвої та світоглядної позиції сучасного українця.

Дисертаційне дослідження складається зі вступу, 5 розділів (17 підрозділів), висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації – 404 сторінки, з них 360 сторінок основного тексту. Список використаної літератури містить 433 джерела на 44 сторінках.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації О.Є. Бродецького дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до дослідження дискурсу гуманістичного потенціалу релігійної етики відзначається фундаментальністю, ґрунтовністю опрацювання. Перше, що привертає в ньому увагу - це ґрунтовне знання ступеня наукової розробки обраної теми на підставі опрацювання значного масиву наукової літератури.

Важливо відзначити обґрунтованість наведених дисертантом висновків, які базуються на раціональному використанні різноманітних методів дослідження, яке, власне, виконувалося на перетині різних галузей наукового знання - академічного релігієзнавства, історії релігії та історії етичних вчень, культурології, антропології тощо. Використання ресурсу філософських можливостей теоретичного осмислення релігії як світогляду і життєво-мотиваційної сили дозволило О.Є. Бродецькому вичленувати свій предмет та об'єкт дослідження, чітко сформулювати його мету та пошукові завдання. Реалізація поставленої мети й вирішення пошукових завдань у своїй сукупності є авторським внеском у вирішенні конкретного наукового завдання в галузі релігієзнавства й засвідчують самостійність та іноваційність проведеного дослідження.

Окремі положення новизни заслуговують на увагу. Зокрема, важливим досягненням дисертанта постає те, що в роботі комплексно осмислено механізми смислової кореляції етичних ідей різних релігійних традицій із виявленням наявних у них комунікативних мотивацій гуманістичного або, навпаки, антигуманного характеру. За основу поділу гуманний – антигуманний автор бере ставлення до особистісної гідності та свободи людини; зорієнтованість або на міжконфесійний діалог, солідарність, координацію

практичних ініціатив віруючих різних традицій, або, навпаки, на ізоляціонізм, спільнотну непроникність, ескалацію конфліктогенності на ґрунті релігійних відмінностей.

Цінними в теоретичному та прикладному аспектах є обґрунтування того, що одним з істотних чинників розкриття гуманістичних можливостей релігії і релігійності та надання релігійній комунікації толерантного й культуротворчого форматів є кристалізація саме етико-ціннісного ядра й антропологічно-комунікативного смислу тих чи інших релігійних образів, сюжетів, ритуальних практик, символів, порівняння маніфестованих ними морально-поведінкових альтернатив.

Вагомим здобутком у науковому плані виступає обґрунтування того, що концепт «етика релігій» - це не лише система догматизованих і канонізованих поведінкових норм та заборон, а широкий аксіо-соціальний, аксіо-комунікативний простір, що задає способи самоусвідомлення особистостей і спільнот у форматах авторитарного чи гуманістичного соціального діяння і культуротворчості.

Впровадження в теоретичний і методологічний дискурс принципу гуманістичної синергії етичних ідей різних віросповідних традицій збагачує українське релігієзнавство новими категоріями, які розкривають особливості функціональності релігійних смислових структур в умовах глобалізованого, постінформаційного соціуму. Гуманістична синергія визначається автором як соціокультурно мотивована взаємодія сумірних за моральним змістом релігійних і філософських ідей різних традицій у контексті практик соціальної комунікації релігійних спільнот та вірян в умовах мультикультурного середовища і необхідності соціальної й ціннісної солідарності в ньому.

Важливим є доведення, що смисловий синтез, з одного боку, філософських, а з іншого, – релігійних гуманістичних етичних постулатів може мати продуктивний не лише теоретичний, а й практично-просвітницький потенціал, оскільки він надає орієнтири концептуально-інтегрованого бачення вірянами власної релігійної традиції, акцентує в ній смислові мотиватори для

діяльного особистісного й групового саморозвитку, морального ентузіазму в соціально значущих ініціативах, заохочує до діалогу з носіями інших переконань й ідентичностей.

Необхідно також відзначити добру структурованість роботи, логічність викладу, якісне оформлення її наукового апарату. У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка узгоджується з темою та конкретизується у завданнях, чітко окреслено об'єкт і предмет роботи. Логічно окреслено систему використаних у роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційного дослідження здійснено систематизацію методологічного ресурсу дослідження; розкрито та обґрунтовано авторський концепт «гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей» як методологічного принципу щодо взаємодії гуманістичних інтенцій етичної спадщини різних релігій та філософських доктрин (стр. 28); здійснена авторська класифікація взаємопов'язаних ціннісних блоків у релігіях (стр. 37 – 39); переосмислено співвідношення загальнолюдського та специфічно релігійного змісту категорій добра та зла, обов'язку та любові (стр. 46 – 59); здійснено аналіз стану наукової розробки теми; подано характеристику джерельної бази та теоретико-методологічних засад дослідження.

У другому розділі «Морально-антропологічні домінанти у смисловому спектрі орієнталістських релігійних традицій» досліджуються ціннісні пріоритети в етичних ідеях ряду східних релігій з метою виявлення гуманістичного мотиваційно-смислового потенціалу. Послугуючись культурно-історичним підходом, дисертантом виокремлюються також ментальні, психологічні, культурні чинники процесу формування ментально-ціннісних матриць етики буддизму та джайнізму. Здійснено ретроспекцію етико-аксіологічної матриці конфуціанства з метою виокремлення таких її суттєвих домінант, які послугують формуванню ефективного громадянського суспільства в Україні. Показаний гуманістичний потенціал етики буддизму, який, на думку дисертанта, може активно бути використаним в руслі

гуманістичної синергії релігійних ідей на принципах актуалізації, зокрема, й у свідомості західної людини дієвих моральних і філософських орієнтирів буддизму в їхній людинотворчій і культуротворчій потенційності.

Не буде зайвим відзначити ключову роль третього розділу «Еволюція та механізми ціннісної кореляції моральних ідей авраамістичних релігій» для розуміння особливостей формування та історичного становлення сучасних етико-світоглядних парадигм, виявлення етико-антропологічного ядра орієнталістських та авраамістичних релігій, які містять, на переконання дисертанта, чимало контруктивних постулатів, що можуть набувати дієвості не лише в практиці конфесійної релігійності, а в контексті їхньої синергії між собою в досвіді індивідуального засвоєння сучасною особистістю відповідної спадщини.

Четвертий розділ «Синергія філософських і релігійних принципів етики та її гуманізаційна значущість» присвячений осмисленню кореляції принципових постулатів релігійної етики та філософських етичних ідей. Дисертант обґрунтовує вплив античних філософських ідей на еволюцію становлення як філософської, так і релігійної етики від часів античності до наших днів. Дисертантом вперше у релігієзнавчій науці комплексно проаналізовані філософські та релігійні етичні константи з метою розробки методологічних стратегій координації позитивних ціннісних ресурсів світського гуманізму та сакралізованого світорозуміння.

У п'ятому розділі «Діалектика гуманістичного і деструктивного в соціально-прикладному аспекті релігійно-етичних санкцій та практик» Олександр Бродецький, на нашу думку, здійснює необхідний відступ від основної лінії дослідження, що, водночас, сприяє досягненню поставленої мети: в дисертації чітко показаний прикладний характер релігійної етики, її гуманістична спрямованість, що логічно підсумовує дослідження.

Завершується робота ґрунтовними висновками, які випливають зі змісту роботи, які є логічними й слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що поставлені мета й завдання дисертаційної роботи в ході виконання дослідження були досягнуті, а дисертація постає як завершена наукова кваліфікаційна праця.

Оцінюючи позитивно дисертацію О. Є. Бродецького, необхідно вказати на наявність деяких побажань та зауважень.

1. Констатуючи позитивний аспект використання широкого масиву наукових та релігійних джерел, у тому числі й найновіших, зауважимо на недостатньому аналізі власне української філософської та релігійної думки. Робота мала б значно вищу значущість для осмислення особливостей синергії етичних ідей в контексті української ментальності із залученням праць митрополита Іларіона (Огієнка), Василя Липківського, Андрея Шептицького тощо.
2. Дисертантом неодноразово вживається поняття «загальнолюдські цінності» в контексті взаємодії із релігійними цінностями, водночас залишається не зрозумілим ступінь їхнього взаємовпливу – формування загальнолюдських цінностей відбулось під впливом уже сформованих релігійних чи ми можемо говорити про зворотній процес? Якщо релігійні цінності мають своїм підґрунтям загальнолюдські, тоді значущість релігійних цінностей у духовному становленні суспільної свідомості значно знижується.
3. Дискутивним постає твердження про те, що особи, які не позиціонують себе як віруючі, можуть віддавати належне певним комплексам етичних цінностей у релігіях, антропологічний пласт яких вони вважають прийнятними для себе, «навіть не сповідуючи сакральних чи (і) культових аспектів відповідної конфесії, з готовністю використовують певні елементи її етики, антропології, філософії, міжособистісної комунікації тощо» (стр. 41 – 42). Чи не можемо ми у випадку даних осіб, говорити про дотримання ними певного спектру загальнолюдських цінностей, які збігаються в тому

чи іншому антропологічному контексті із релігійними цінностями? Власне ця невизначеність і є фундаментом того непорозуміння, про яке далі зазначає О.Є. Борецький: «на цьому ґрунті можуть виникати певні етико-комунікативні проблеми порозуміння такої категорії осіб із тими вірянами, що суворо додержуються букви конфесійного обґрунтування етичних цінностей. Перші можуть вбачати у життєвій практиці других надмірну ритуалізацію життя, а ті у свою чергу вважатимуть духовну зрілість таких вірян «неповноцінною», оскільки помічатимуть тут порушення догматичних постулатів, що, з їхнього погляду, може ставити бар'єри для реалізації сотеріологічних інтересів» (стр. 42).

4. Вважаємо, що автор дослідження приділив мало уваги аналізу співвідношення актуальності релігійних етичних настанов антропологічним запитам сучасності. Зокрема, твердження про те, що «християнство до певної міри актуалізує усвідомлення константності ключових етичних, духовних проблем людини незалежно від епохи та проектує настанову для кожного нового покоління, для кожної нової індивідуальної долі розв'язувати ці проблеми через власну участь у духовному самовизначенні перед лицем Бога» (стр. 163 – 164), порушує питання про те, якою мірою базові етичні настанови християнства (зокрема смиренність, життєва простота (не стяжання) тощо) відповідають уже закріпленому в суспільній свідомості сучасному образу успішної людини? Розкриття означеного питання слугувало би більш глибокому розумінню антропологічних перспектив релігійної загалом та християнської зокрема, етики.

В той же час слід зазначити, що озвучені зауваження не знижують в цілому позитивної оцінки дослідження. Дисертаційна робота на тему “Антропологічно-ціннісні засади гуманістичного потенціалу релігійної етики” виконана вперше і поглиблює розвиток філософської науки, а сама вона є

суттєвим внеском до системи релігієзнавства.

В цілому робота виконана на належному науково-теоретичному і професійному рівні, відповідає вимогам до докторських дисертацій, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 із відповідними змінами і доповненнями. Вона концептуально витримана, змістовно і стилістично оформлена. Робота пройшла ґрунтовну апробацію. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота Бродецького Олександра Євгеновича «Антропологічно-ціннісні засади гуманістичного потенціалу релігійної етики» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам до написання докторської дисертації, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство.

Офіційний опонент: доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту

Т.В. Гаврилюк

